

ועידת מורים סובייטיים

ק. בירקט

הדיקטטורה של הפרולטריון, היינו בשעת הכי שרה התנאים המאפשרים את השגת הקומוניזם המלא, בית הספר צריך להיות... צינור לעקרונות הקומוניזם...

הדגשתה המיוחדת של בעיה זו משעת סיום המלחמה אינה מאורע מבודד אלא היא חלק מן הראויות הכללית של החיים האינטלקטואליים שלאחר-המלחמה. הצורך בתדריך על צד זה של הצינור חוסבר על ידי א. ג. אורלוב, ראש מחלקת הצינור של העיר מוסקבה, בדבריו בפגישה (עמ' 6):

החלטת הרעד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות גילתה את קוצר-ידה של ההכשרה הרעיונית והחינוכית בבתי הספר שלנו: (א) חינוך הילדים ברוח הרעיון הבולשביסטי הובן למורים בצורה כללית בלבד ולא מוחשית ביותר.

(ב) החיים הרחוקים של התלמידים וכינון הנכון של מחשבותיהם, היו לעתים קרובות חוץ לשדה-הראיה של המורה, וממילא לא נשאו הרבה מן הלימודים את פירותיהם.

(ג) העבודת החינוכית (הכונה לחינוך-האופי — ה מ ע ת י ק) היתה אך לעתים רחוקות בגדר שיטה מתושבת, ועמדה במידה מרובה בעיקר על השגת משמעת וסדר חיצוני; היא התקרבה ממקרה למקרה, מהזדמנות להזדמנות.

(ד) לבסוף, לא היתה הערכה מספקת לגבי כמה מן הקשיים של תקופת אחר-המלחמה בבתי הספר, הסכנה שאורח-החשיבה אנטי-סוציאלי, הלכירדת דתיים, חוסר-מחשבה וחוסר-אתריות חברתי וקר-תנות היו לנחלת התלמידים.

א. ג. אורלוב אומר שמיניסטריין הצינור מתכוון להקנות את ההחלטות האידיאולוגיות של המפלגה לכל המורים (עמ' 6) „בצורה כזו שתכרשנה את מחשבתם והגיגם של המורים... ותשתקפנה בכל עניני החיים של בית-הספר, למען ישופר התוכן הרעיוני של הלימוד ויבינו המורים את הצורך להבהיר את עקרונות נושאתם מתוך נקודת השקפה מסוימת יותר“.

והנה בדקו ומצאו שהמורים היו זקוקים ליותר מרמז בלבד, מה שהמיניסטריין מבקש ומצפה מהם. אלה מהם שלא היו בקיאים ביותר במארכסיזם-לאוני-ניזם, או שלא הבינו את דרישות המפלגה, היו אובדני

באפריל 1947 נועדה פגישה של ועדת המיניסטריין לחינוך בר. ס. ס. ר., ואליה הוזמנו ראשי מחלקות החינוך של מוסקבה ולנינגראד וכן כמה מורים משתי הערים. קצת מהדיונים-השבועות שנמסרו בפגישה התחלטה שנתקבלה בסופה נתפרסמו בספר „החינוך האידיאולוגי של הלומדים בבתי הספר במוסקבה ולנינגראד בשנת הלימודים 1946/7“.

מטרת הפגישה היתה לבדוק את נסיון ששת החדשים הקודמים בהגשמתן, בתוך עבודת בית הספר, של הוראות שניתנו מטעם המפלגה הקומוניסטית ב-14 באוגוסט 1946 בנוגע לירחונים הספרותיים „זואודה“ ו„לאנינגראד“. אף על פי שנתכוונו אל הסופרים הרי הוראות אלה (כמקרה כל הוראות פוליטיות של המפלגה הקומוניסטית) הוחזקו כחלות על כל המקצרי עות הקרובים, ובכללם ההוראה (ראוי להעיר בדרך אגב, שההגדרות הסוציאטיות של מטרת החינוך בנות-חליפין הן בחלקן עם ההגדרות של תפקידי האמנויות, וביחוד הספרות). אחד המדברים בפגישה שדבריו נמסרו כאן (סמירנוב, עמ' 118), מביא את גוסס ההוראות, המדבר בתפקידי הספרות הסוציאטית: „לסייע למדינה בחינוכם הנכון של האנשים הצעירים וסיר פוק צרכיהם; לגדל את הדור החדש כאנשים בעלי-חיות המאמינים במה שהם עושים ואינם יראים מפני שום מכשול, נכונים לגבור על כל המעצורים“. סמירנוב מוסיף שהדברים חלים על המורים במישרים. שאר גילויי-דעת המפלגה על האמנויות (סרטים ותי-אטרון), אשר באו אחרי ההוראה על הספרות, אף הם מזכאים הרבה בפי הדוברים בפגישה החינוכית. „חינוך קומוניסטי“ אינו כמוכר חידוש בבית-המועצות. חשיבותו הודגשה לא אחת מימי המהפכה ועד היום. בפרוגרמה של המפלגה הקומוניסטית (מארס 1919) נאמר:

בחינוך הציבורי מציבה לה המפלגה הקומוניסטית הרוסית למטרה את הפיכת בית הספר ממכשיר שליטה מעמדית של הבורגנות לכלי-יון הגועד לביטולה הגמור של חלוקת החברה למע-דות ולחידושה הקומוניסטי של החברה. במשך

Идейно-политическое воспитание учащихся в школах Москвы и Ленинграда в 1946—47 году.

אחרים, כי נהפוך הוא. אחוזת העמים היא חלק בלתי-נפרד מהפטריוטיות הסוציאלית. הפטריוטיות נכרכת בגאות על הישגי ברית המועצות בכל השטחים. ניסעת על ידי לימוד הייחוס של אנשי המדע והסופרים הרוסים הגדולים, ובאמצעות השוואות בין המשטרים הסוציאליסטיים מכלן והרכושני מכלן; עם זה מזהירים מפני הערצה מופרזת של תרבות המערב, ואזהרות אלו מצטרפות למסע האנטי-קוסמופוליטי של הזמן האחרון (עמ' 50): העולם הבורגני המערבי תיאר תמיד, ועדיין הוא מתאר, את הרוסים כעם שיש לו אך הכשרה מועטה להישג עצמאי. מאות שנים עמדו המעמדות השליטים באירופה על הדעת שהרוסים אינם מסוגלים אלא לחיקוי. המעמדות השליטים של רוסיה, שהביאו מחוץ-לארץ זרים למשול בארץ ונטעו בלבבות רגש השתעבדות למערב, נתנו ידם למיעוט-דמות זה. עקבות השתעבדות זו עדיין ניכרים בחלק מסויים של העם הסוציאליסטי. יסודות של השתעבדות בלא יודעים מצויים לפרקים בקרב ילדי בית הספר... עלינו לגדל את צעירינו ככה שכל שמץ השתעבדות יעורר בהם שאט-נפש; עלינו להוכיח ולהסביר את טיבה של המדינה הבורגנית ושל התרבות הבורגנית ולהבהיר שתריבותה גבוהה לאין שיעור מן התרבות הבורגנית; התרבות הסוציאליסטית מעלה את האדם בעוד שהתרבות הבורגנית משפילה אותו. הפסיקה הבאה, אף היא מתוך דברי יעקובלב, עומדת על חשיבות המשמעת, על הצורך לנטוע משמעת עצמית וצל החשיבות שבשעבוד האינטרסים האינדיבידואליים לאלה של החברה והמדינה (עמ' 51): ...הדור העולה צריך שתהיה לו משמעת מדעת. אם לא תהיה משמעת איתנה, שבהכרח, לעם, לא יתכן להגשים את המטרות הקומוניסטיות הגדולות. טיפוח המשמעת הוא חלק בלתי-נפרד מטיפוח הרוח הקומוניסטית. המפלגה הבולשביסטית הראתה לעולם דיוקן חדש של משמעת, ביוזמים ומרצון, את הכשרון להאבק קשה, מתוך אחדות גמורה, עם צוררי העם הרבים, לגלות גבורה ללא תקדים בעבודה, ללכוד את האומה כולה במאבק ובצעל. הבולשביקים הם הממושמצים ביותר בין אנשי הציבור שבעם, יודעים הם להתגבר על מכשולים ומעצורים, ואין הם מאבדים עשתונותיהם לעולם. מקור המשמעת של הבולשביקים היא איכות עקרונית, מסיירתם לענין הקומוניסטי, לעמם ולמכונתם. בלי מדרגה גבוהה של הכרה, בלי אמונה באידיאלים של הקומוניזם, לא תיתכן אחדות דעות וסוליד-

עצות; אחרים גילו נטייה, שאורלוב גינה אותה, — לראות את ההשכלה ואת החינוך כתהליכים נפרדים, ולשכוח כי (עמ' 11) „אין להעמיד אדם שיהיה מבוגר מבחינה פוליטית, ואין לעצב את מכסת מחשבותיו ושיפוטיותו באוירה מסוגרת של חממה, ללא מגע עם המציאות הסוציאלית הסובבת ועם התפקידים שהוצבו לפניו על ידי המפלגה והממשלה שלנו. הכרזות והשקפות פוליטיות צריכות טיפוח... בתוך המאבק... גנר כל דבר זר לאורח-מחשבתנו ולהשקפתנו”.

מובאה ממאמרו של נ. יעקובלב, שהוצתקה בספר הזה מתוך „אוצ'יטלסקאיה גאזטטה“ (עתון המורים) מ-17 במאי 1947, תועיל להבהיר את משמעותו של „חינוך אידיאליסטי“ (עמ' 39):

מה סגולות וקרי אוסי צריך שיהיו לאנשים סוציאליים צעירים?

עליהם להיות מלאי אמונה בעניינם, בכוח הגדול של הקומוניזם וברעיונות הגדולים של מפלגת לאָגֵן וסטאלין; עליהם להיות מלאי חיים ושמחת חיים, לא מדוכאים או פסימיים לנוכח כל כשלון וקושי קל, אלא עשויים לבליתת ומוכנים להתגבר על כל המכשולים; עליהם להיות ממושגזים מבחינה מוסרית, ומוכנים למלא כל שליחות ופקודה למען עמם; עליהם להיות אמיצים וחזקים, שוחרי-אמת וישרים, נעזים בנקל ורגישים; עליהם לאהוב את עמם ולעבדו באמונה ובמסירות נפש; עליהם להיות נאמנים למכונתם הסוציאליסטית ומוכנים לתת את נפשם עליה.

כל אלה הם מהותם, תכונותיהם המוסריות הטיפוסיות של אנשים סוציאליים. מטרת בית הספר הסוציאלי היא לטפח דוקא תכונות אלה באנשינו הצעירים.

שני נושאים זכו לתשומת-לב מרובה מצד רוב המדברים: „טיפוח“ הפטריוטיות הסוציאליסטית וחשיבותה של המשמעת. בשעת הדיון בפטריוטיות מבחינים היטב בין הפטריוטיות של האנדרה הסוציאלי ובין זו של אבותיו מלפני המהפכה. יעקובלב, למשל, מותח בקורת על מורה הלומד גוירה שווה מהפטריוטיות של הרוסי בשנת 1812 על המלחמה האחרונה. הוא מגדיר את הרברים כ„אידיאליזציה של העבר“, ומסייג שייך (עמ' 50):

...הפטריוטיות הסוציאליסטית עמוקה יותר, וזהו פטריוטיות של עם חופשי החי בחברה שבה אין קיימים מעמדות מנצלים המדכאים את העם. ברור שבנסיבות אלה אהבת ההמונים למולדתם גדולה ורחבה הרבה יותר, מסירותם לצורת השלטון שלהם היא בלי מצרים, אף על פי שהפטריוטיות הסוציאליסטית אין בה שמץ לאומנות או שנאה לעמים

הראשי, שכן אחד המדברים קובע כי, ההתפתחות הרוחנית של האנשים הצעירים שלנו תלויה במידה רבה בקריאת ספרות ולימודה.

ס. א. סמילנוב מביא (צמ' 119) מדברי ז'דאנוב: "הלאנניזם יוצא מההנחה שספרותנו אי אפשר שתהיה בלתי-אחראית מבחינה סוציאלית, אי אפשר שתהיה, אמנות לשם אמנות", אלא מצוה היא למלא תפקיד חשוב ומנהיג בחיים החברתיים". המורים מסתייעים בסופרים חדשים וטרומהסכניים, והאחרונים נבחרים בזירות יתירה. הרי דבריו של סמיר-נוב על אופיו של אוכלוס (צמ' 137):

במאמציו לעשות את תלמידיו לאנשים במרץ חיים, תקיפים, עזים ברוחם, צריך איליה אוכלוס לבטל את כל המגור, ויש לגלות את אפיו, ביחוד אחרי שידגש מה האדם הסוציאלי, הנער והנערה, חייבים להיות. בעית העבודה, הבטחון העצמי והשקידה מן הדין שתתעורר לרגל הסיפור הזה... בשעת קריאת יום באוכלוס נבוכה של גונצ'רוב יש להזכיר לתלמידים את הנערים של גורקי... בשעה שהם מנתחים את אפיו של איליושה אוכלוס, ינתן להם להשוותו עם דמויות כמו איליושה פאשקוב*. דבר זה מועיל מאד ויתן לתלמידים מוח למחשבה עצמאית.

א. ה. קאצ'נובסקאיה, מורה לספרות בבית ספר תיכון לנערים במוסקבה, חוששת שמנהג של קלות בסימבוליות עלול לעודד, "סקרנות לא בריאה", ביחוד מאחר שמונה זה הנזכר הרבה בעתונות (צמ' 78):

נסלתי את היומה, נעניתי לנערים ותיאיתי לפניהם את התנועה תיארר ממנה הקציתי כמה וכמה שעות במיוחד לדבר הזה, ולא התחרטתי על כך. בשעה שהנערים צמדו על סיבו האמיתי של הסימבוליות, גילוי-דעתם של מארג'קובסקי וולאדימיר סולוביוב בענין זה, בשעה שראו מה מסתתר מאחורי היופי הציפוני שלשירי הסימבר-ליסטים, נתברר להם אופיה המזיק של שירה זו, ההתענינות בסימבוליות נעלמה.

מ. ק. פאטיאצ'ב, מורה לספרות במוסקבה, מסייג תייע הרבה ביצירות הקלאסיקנים הרוסים. הרי שתי דוגמאות (צמ' 97):

יותר מבכל זמן אחר עלינו להדגיש בלימוד הספרות את משמעותה האידיאלית של היצירה, את מפעלו היצירי של הסופר בכללו, עלינו להדגיש את האופי הפרוגרסיבי, הדמוקראטי וההומאני של ספרותנו... עלינו להראות לילדים את השתקפותו

דריית וממילא לא תיתכן משמעת ברזל, והחבר סטאלין אומר: "משמעת ברזל אינה מונעת, אלא תובעת כתנאי-קודם, את ההכרה והרצון שבקבלת מרות, שכן רק משמעת שמדעת יכולה להיות משמעת-ברזל באמת".

ב

המחצית השניה של הספר מכילה דינים-וחשבות על השימוש בנושאים שונים בבית-הספר כמכשירי חינוך מוסרי ואזרחי. כולם נמסרו על ידי מורים שנבחרו בזכות הצלחתם בעבודה זו.

אי אפשר למסור כאן יותר ממרשג כללי על הדוחות האלה, ביחוד שכמה מהם מתארים את תכנית הלימודים ושיטות הלימודים בפרטות מרובה, יסודות מסויימים משותפים לרוב הדוחות, יש הנחה כללית על חשיבות הכשרתם של תלמידים לעבוד עבודה עצמית ולהסיק את מסקנותיהם מן התסתכלות. א. מ. פיליפצ'נקו מלינינגראד אומר (117):

בכיתה השירית (הגיל 16 עד 17) וכן באחרות אני מנסה להביא את התלמידים לידי מחשבה עצמאית. לשם כך אני מניח להם למלא תפקיד פעיל ומנהיג בשעורים. בהדרכתו הם מתוכחים ומביעים את עמדתם כלפי העובדות שבחומר הלימודים. בדרך הטבע אפוא נעשה ספר-הלימוד... רק עור ללימוד, אך המהירות נעשות חשובות מאוד. בדרך זו אני מלמד אותם לחשוב באופן עצמאי, בהנחי שאורה-מחשבה נכון הוא הנאי ראשון לפיתוח השקפה קומוניסטית על העולם בקרב הילדים.

הרבה מן המורים מזכירים את חשיבותם של חברות-גנור וקלובים ושאר מיני "פעילות שמחוץ לבית הספר". א. ט. סטרובה, ראש מחלקת החינוך של העיר לנינגראד, מעירה שהדבר מקובל כי כל מורה בלנינגראד מקבל עליו אחר עבודה שמחוץ לבית-הספר הקשורה בנושא שלו: ערבי-בית-ספר המוקדשים לנושא מיוחד, הכנת "עתונים של נושאים", קשה להפריז בחשיבותן והחינוכית של פעולות קלוב, בפעולות אלה התלמידים מוצאים, בהתאם לנטייתיהם וצרכיהם, מוח מועיל למחם ולמצאם, קונים להם הרגלים טובים של עבודה עצמאית, עושים מלאכה מועילה מבחינה סוציאלית (מנהלים שיחות וקריאות, מוסרים דוחות, מעבדים גינה או מטפלים בצמחים ובעל-חיים וכדומה).

יש כאן ששה דוחות על לימוד הספרות, שנים על היסטוריה, שנים על גיאוגרפיה כלכלית, ארבעה על מדעי-הטבע ואחד המתאר מעין קלוב אמנותי, לא מקרה הוא, כפי הנראה, שהספרות תופסת את המקום

(*) הוא מכסים גורקי (המעתיק).

הבורגנות לא יוכלו למנוע זאת. בלימוד תולדות העבר, השימוש בחומר ביומנו הוא אחד האמצעים להבנה משוערת של העבר מכאן, ולהערכה נכונה של ההווה מכאן... שמתן לב לכמה בעיות של זמננו ששרשיתן בעבר: קודם כל גילוי הכוב שבדימוקראטיה הבורגנית בעיקר על ידי ניתוח החוקות ושיטות הבחירה.

מורה זו מוסרת פרטים על סכימות ניתוח שהבין ו. א. ארלוב, ראש מחלקת ההיסטוריה של המכון להכשרת מורים בלנינגראד, אחת על החוקה הפרוסית (1850–1918) והאחת על הבריטית. לבסיס שימש לו מאמר שנדפס ב„פראבדה“ של לנינגראד, 30 בינואר 1947, ושמו „שיטת הבחירות באנגליה“:

המאמר היה קל... ומענין: „ההצבעה חסלר ראלית“, „גיאוגרפיה של הבחירות“ מענינות את הילדים מאוד, ומיד עומדים הם על חילול עקרון השוויון בזכויות-בחירה.

המאמר מסייע לילדים להבין שהותיקה כדימורקראטיות האירופיות, פרוגרסיביות בשכר הימים, נתישנה, שרק הבורגנות הריאקציונית ואלה שהיא מוליכתם שולל רואים אותה כדימוקראטיה „אמיתית“, ושלל האנושות המתקדמת רואה באהדה גדולה ביותר כיצד אנו בונים את מדינתנו ומגלה ענין רב בטיפוס מיוחד של מדינה באירופה המזרחית (נקטתי את דוגמת יוגוסלאביה כטיפוס זה של דימוקראטיה).*

כאן בדינו להזכיר לילדים שהבורגנות תאגיד גלית לא היתה תמיד מעמד ריאקציוני. אנו זוכים רים את הרפורמות של 1852 (כך I), חיסולם של „המתחזות הנאלחים“.. באותם הימים נלחמה הבורגנות כנגד האצולה בעלת הקרקעות למען שיטת בחירות מתקדמת ובמשך כל המאה התשע-עשרה נמשך המאבק להתרחבת זכות הבחירה. בזמננו מנצלת הבורגנות האנגלית מלוא ניצול את אמצעייה הכספיים כדי להבטיח בחירת מועמדיה בבחירות (פקדון המרעמד, משכורת לסוכן בבחירות, שכירת אולמים וכו')...

וגיאוגרפיה הכלכלית נותנת מקום לפרש ולהעיר על ארצות אחרות ומשטריהן הכלכליים, וכן לנסוע בתלמידים גאות על הישגי ברית המועצות, אוצרותיה

* קוראי „מולד“ יזכרו, כמובן, את תאריך הועידה שבה נשמעו הדברים. המדינת היוגוסלאבית עדיין לא היתה מוקצה מחמת מיאוס (המעת יפ). ** „מחוז נאלח“ הוא מחוז-בחירה קטנטן שזכותו המסורתית לבחור ציר לפרלמנט הפכה לדבר שבגיד חוץ והיתה למקור שחיתות. מתחזות אלו חוסלו על ידי מוקד-הרפורמה של 1832 (המעת יק).

של גוגול בסלאוופיליות, שהרי זו גרמה לו שירצה את רוסיה של ניקולאי הראשון כהארץ אשר „אומות ומדינות אחרות, בעין זעומה, מפנים לה דרך“ ועלינו להזכיר את כשלונו של גוגול כהוגה, בנוסחו ב„קטעים נבחרים מחליפות מכתבים עם ידידים“ למנוע את המוסחו ההכרחית של המשטר החברתי והפוליטי של זמנו ולהגן על ענייני בעלי-האחוזה. אך בעיקר מן הצורך לתר-אות את חייו ומפעלו של הסופר הגדול כאדם הדואג לגורל הארץ כולה כסופר, כ„מגן העם“, ולא כאידיאולוג של מעמד בעלי-האחוזה והאצולה...

בלמדנו את טורגניב, אמן וחרש-מלים גדול, עלינו לזכור, כי הישגו כסופר בא בעיקר בזכות מגמת יצירתו שהיתה קשורה בכוחות דימוקראטיים בחברה ובביטוי זמנה לאכזרה ובחיפושים רעיוניים...

מיצירותיו המאוחרות של טורגניב מענינים אותנו ביוחד השירים בפרחה, על גבורת הנער הרוסי... והשיר לשון רוסיה — מןמר זה לכוחה ועשרה של השפה הרוסית, אך כדי שהשירים האלה ינסעו עמוק בלבות הילדים, עלינו להקנות לילדים את הרגשת הסגולה הלירית שלהם. אין לנו לחשוש מפני נעימתם המינורית, אפילו מפני הפסימיות שלהם לפרקים... אין זו עצבותם של הסימבוליסטים המרגישים בהתנודדות יסודות החברה... שבה קשור גורלם... וזהי עצבות של אדם המרגיש בהתקרבות חזקת המוות... האנוס להיות הרחק מארץ מולדתו אך נפשו קשורה בת. שני הדוחות על והיסטוריה דנים בהוראת דברי ימי הזמן החדש לתלמידים קשישים בבתי הספר ותיכונים. מאורעות ומגמות של זמננו משמשים להדגמת הלימוד שעל מטרות עומדת מ. ו. קרופאר צ'אבה מלנינגראד (עמ' 154):

תפקידו של מורה ההיסטוריה בכיתה העשירית הוא להראות לילדים, באמצעות שפע חומר עובדי, את הרעיונות היסודיים של הקורס המצוי טרפים לבסיס ההשקפה הקומוניסטית על העולם: תורת הדיקטטורה של הפרולטאריה, תפקיד המפלגה הקומוניסטית, מהות השלטון הסוציאלי וכר ולעשות את הרעיונות האלה להכרחם האירשית של הילדים.

מורה אחד להיסטוריה (א. ו. פולניוקוב-דובצ'אן מלנינגראד) אומרת (עמ' 161):

בעברנו את חומר הלימודים של הכיתה התשיעית והעשירית, עלינו להקנות לילדים הבנה יסודית שהקאפיטליזם נידון למיתה ושכל מאמצי

רות האלה; הרעיון שאנשי מדע יחידים אי אפשר שיהיו אחראים לבדם להתפתחות המדע מקבל חיוץ מעידוד העבודה הקולקטיבית. המדע משמש לא רק למלחמה באמונות תפלות, באמונה בנסיים ומה שמעל לטבע. סיקוב לאבאדאבת, מורה לכימיה בלנינגרד, אומרת (עמ' 221):

החוסר הדתי של העולם צריך להראותו לילדים כנסיון טרום-מדעי לבאר את חזיונות הטבע. אשר נתרופף והלך עם כל תגלית חדשה ושוב אין לו כיום אלא תפקיד ריאקציוני; עלינו להראות לילדים תמונה רחבה של השקפות מדעיות של אמת, ועליהם ללמוד ולהסיק מסקנות מההנחות והחוקים של הכימיה. עצם המושג של חוק (המובא בכיתה השביעית, בגיל 13—14) צריך שיהפך לבסיס והבנה המאטריאליסטית של העור. לם... עלינו להסביר שחוקי הטבע אינם „מופעלים“ אלא „מתגלים“. מתגלים, משמע שהיו קיימים קודם, בין אם כבר נתגלו ואם לאו, ויוסיפו להתקיים תמיד. החומר וסגולת היותו כפוף לחוק היו קיימים ויתקיימו לעולם, בעוד שזה כוחו של הגניוס האנושי, שהוא מנחש, רואה ומגלה את שיטת החוקים בדרך היקש מהחזיונות ועובדות מסוימים. לאחר שהתלמידים הבינו היטב את חוק קיום החומר יש לעורר וליישב את הבעיות היסודיות של הפיסת העולם הדתית: יצירת העולם יש מאין, תחית המתים וכו'.

השיחות לא תמיד הן מתנהלות בהתאם לתכנית המורה. שאלות בלתי-צפויות עלולות לבוא תמיד, כגון זו ששאל אותי ילד אחד: „אך הן לא הגופים קמים בתחית המתים, אלא הנשמות, ובכן מה ענין חוק שמירת החומר לכאן?“ בתשובתי היה עלי להקדיש זמן מה לדיון בעבודת איש המדע הרוסי הגדול פאבלוב, שאישר על ידי ניסוי כי מה שקרוי „נשמה“ הוא גילוי פעילות של שיטת העצבים העליונה, וממילא הריהו מושג הקשור בלתי-היפרד בטבעו החמרי של האדם. דברי על ניסויי פאבלוב בכלבים וקופים עוררו ענין בתלמידים ושכנעו את השואל בדבר מוצאן החמרי של תופעות רוחניות.

וכוחה הכלכלי, והתכורה שהמשטר הכלכלי הסוציאלי עולה על כל האחרים. לא רק השיעורים בבית הספר, אלא גם השיחות בחוץ וטיולי הכיתה למקומות של ענין בסביבה, משמשים להגביר את ה„סטטיות“ המקומית. את הגאות והענין בעירט וסביבתה וכן את הגאות על המולדת בכללה (ו. א. אנדרנובה מלנינגרד).

בלימוד מדעי הטבע, נועד תפקיד חשוב למסקנות מהסתכלות אישית באמצעות ניסויים ועבודת מעבדה. השיחה האחת על לימוד הביולוגיה (הספר נתחבר לפני ההחלטה בפולמוס ליסאנקו) קובעת מטרות משותפות לכל לימודי מדעי הטבע בבתי הספר „סא-ואטיים“. ואלה הם (עמ' 187):

- (1) ליסעי בפיתוח השקפה דיאלקטית-מטריאליסטית על העולם, הרינו להראות לילדים:
- (א) כי העולם שמסביבם קיים באמת;
- (ב) שהטבע סביבנו הוא במצב של תנועה, שינוי ופיתוח מתמידים (אבולוציה) — מוצא הצמחים, בעלי החיים, האדם וכו';
- (ג) שההתפתחות, התנועה והשינוי בטבע מתרחשים בהתאם לחוקים מסוימים, שאין נסים בטבע, ושאינו שום דבר על-טבעי;
- (ד) שהאדם הידוע את חוקי הטבע, יש בידו להשפיע על הטבע ולשנותו לטובתו.
- (2) להוכיח את כוח השכל האנושי ושלטתו על כוחות הטבע ואת האפשרות לשנות את הטבע למען טובתו של העם העובד.
- (3) להראות לילדים את התרומה שתורמו הררסים, והעם הסוציאלי למדעי הטבע (טימיריאזוב, פאבלוב, מאצ'ניקוב, ליסאנקו, מיצורין, ואחרים), ולהראות את כוחו של המדע הסוציאלי המתגלם במעשי ידי עמנו העובד.
- (4) להשפיע על עיצוב אופיים המוסרי של הילדים בתיאור אנשי-מדע-הטבע הגדולים.
- (5) לנטוע הכרה, בעיקר מתוך פעילות של התלמידים עצמם, כי הידיעות שרכשו בביאולוגיה הם למעלה מכל ספק, עבודה במיקרוסקופ, ניסויים במעבדה, ההסתכלות בנסיגנות יום-יום, כל אלה משמשים לקדם את המס-